

Volksuniversiteit – Kopstukken uit de Filosofie

Ron Muijzer over Plato/Aristoteles – verslag van de bijeenkomst op 2/10-2018

We beginnen deze tweede serie kopstukken uit de filosofie met een duo: Plato en Aristoteles. Ik behandel deze filosofen in één bijeenkomst omdat ze tijdens hun leven veel met elkaar te maken hadden, omdat ze beiden aan de wieg stonden van het westerse denken, en omdat hun controverses tot in onze tijd grote invloed hebben.

Een derde naam, die onverbreekbaar met dit duo verbonden is, is die van Socrates. René Gude, de tweede 'Denker des Vaderlands', vertelde me ooit dat de drie belangrijkste religieuze kopstukken in de wereldgeschiedenis, Socrates, Boeddha en Christus, gemeen hebben dat er geen enkel historisch bewijs is dat ze ooit werkelijk bestaan hebben. Misschien zijn het niet meer dan romanfiguren, of symbolen, samengesteld uit de levens van verschillende andere personen. In de klassieke wereld, waarin een gedachte, droom of idee als even waardevol of waar werd gezien als fysiek tastbare, met zintuigen waarneembare voorwerpen en gebeurtenissen, liggen de grenzen van 'historisch bewijs' vaak anders dan in de onze. En er zijn ook nu nog vele samenlevingen en culturen waarin het waarheidsgehalte grotendeels wordt bepaald door de maatschappelijke positie van degene die de betreffende waarheid verkondigt.

Van Socrates zijn een geboorte- en een sterfdatum bekend (resp. 470 en 399), maar hij heeft zelf nooit iets geschreven. De enige schrijvers die direct over hem berichtten zijn, naast Plato, geschiedschrijver Xenophoon (430-355) en dichter Aristophanes (446-386). Het is op zijn minst verdacht dat deze schrijvers totaal verschillende Socratessen beschrijven: de Socrates van Xenophoon kijkt op een wat saaie ambtenaar, die van Aristophanes figureert in 'Nefelai', een enigszins boertige komedie, en de Socrates van Plato is een uiterst wijze man, een intellectuele held, een voorbeeld voor allen.

Het lijkt erop dat genoemde schrijvers een symbolische persoon met de naam Socrates gebruikten om hun eigen boodschap te verkondigen en hun eigen overtuiging te illustreren.

Ik heb besloten Socrates niet als aparte filosoof aan de orde te laten komen, maar als creatie van Plato.

Ik zal eerst wat informatie geven over de levensloop en het karakter van Plato en Aristoteles, en over het tijdsgewricht waarin ze leefden, en daarna het een en ander op een rij zetten over hun ideeën en denksystemen, en als er tijd voor is, kunnen we aan het eind van de bijeenkomst a.d.h.v. vragen nog wat dieper op bepaalde zaken ingaan.

Plato komt als eerste aan bod; hij is de oudste van de twee.

Zijn naam is waarschijnlijk een bijnaam, want de betekenis ervan is 'sterk, gespierd', en verwijst naar platslaan (ons woord 'plat' is verwant). Zijn ouders noemden de baby Aristocles ('goed voorteken').

Plato werd geboren in Athene in 427 v.Chr. Athene had de oorlog met Sparta verloren, en werd overheerst door Spartaanse autocraten. De ouders van Plato waren vooraanstaande figuren uit de hogere klassen, en ook Plato zou de politiek ingaan, maar hij werd filosoof, i.v.m. de politieke omstandigheden, waarin voor democratie weinig plaats was, en naar verluid door een ontmoeting met Socrates, zijn latere leraar. Maar Socrates heeft dus zelf

niets opgeschreven, en Plato noteerde zijn eigen ideeën voornamelijk door de mond van Socrates, dus ik ga niet meer proberen om die twee uit elkaar te houden.

Plato had als schrijver overigens een zeker wantrouwen t.o.v. het geschreven woord, net als veel tijdgenoten, en filosofen vóór hem: “De stem is aards – het geschreven woord wordt uit die rijke achtergrond weggehaald”. Lezen en schrijven waren relatief nieuwe vaardigheden die nog geen vaste plaats hadden in de orale traditie.

Politiek was in deze begindagen beslist geen vrijblijvende bezigheid. Politiek en filosofie waren nauw verweven; filosofen werden met gemeenschapsgeld onderhouden en werden geacht in ruil daarvoor antwoorden op vragen te zoeken, waar ‘gewone’ burgers en politici geen kaas van gegeten hadden of geen tijd voor hadden. Net als in onze tijd stelden nieuwe technologieën, nieuwe samenlevingsvormen, grotere mobiliteit, allerlei experimenten en nieuwe inzichten mensen voor problemen waar ze nooit eerder mee te maken hadden gehad, en waar dus niemand ervaring mee had. Pasklare antwoorden ontbraken. De kwesties waarover filosofen zich bogen, hadden vaak te maken met concrete, alledaagse problemen: ziektes, het bewaren van voedsel, het organiseren van een stadsstaat, het voeren van oorlog, communicatie met goden. De academie die Plato oprichtte (vernoemd naar de held/halfgod Akademos, volgens de overlevering een van de voormalige eigenaren van het stuk grond waar de school op stond), en die bijna 1000 jaar zou bestaan, was in het begin dan ook vooral een onderzoeksinstituut dat adviezen gaf en dat deskundige adviseurs exporteerde. Aristoteles ontwikkelde zijn grammatica bijvoorbeeld niet voor de lol of puur vanuit wetenschappelijke interesse, maar omdat krijgshoofd Alexander (de Grote) zo groot werd, dat voor het eerst legers zo groot werden dat soldaten verschillende moedertalen hadden, en een systeem moest worden bedacht om snel een vreemde taal te leren. Een systeem daarvoor bestond nog niet. En het is opmerkelijk dat wat Aristoteles destijds bedacht ook in onze tijd nog prima bruikbaar is.

Plato werd, zeker voor die tijd, knap oud: ca. 80 jaar. Dat was ook de bedoeling; filosofen waren vrijgesteld van zware arbeid en vaak ook van oorlogvoeren. Ze hadden vaak geen gezin. Hierdoor hadden ze relatief veel tijd om na te denken (Grieken onderzochten door na te denken, niet zozeer door empirisch onderzoek) en werden ze vaak bovengemiddeld oud, zodat ze bovengemiddeld veel konden leren en langere periodes konden overzien. In feite waren deze filosofen uitvergrotingen van de grootouders die in stammen de functie kregen van geheugen, leraar en moreel baken. Voorwaarde was wel dat filosofen goed werk afleverden en niet dwars gingen liggen; de gifbeker van Socrates was geen incident. Filosofen deelden dat risico overigens met dictators en tirannen, die ook zelden van ouderdom in bed stierven. Ook de Griekse oudheid was een wereld vol dreiging en geweld. Romantici hebben er in de 19^e eeuw een serene, vrijwel statische, uit wit marmer gehouwen wereld van gemaakt, maar in werkelijkheid waren die marmeren beelden aangekleed en beschilderd in alle kleuren van de regenboog, en veel filosofen waren een soort hippies, ‘out of the box-denkers’. Die functie hadden ze ook; ze moesten oplossingen bedenken voor problemen waar sociaal aangepaste mensen niet uitkwamen. Er zijn veel voorbeelden van filosofisch onaangepast gedrag. Zo blaften de cynici als honden, masturbeerde Diogenes openlijk op het marktplein, en kon Socrates volgens de overlevering meer drank op dan tijdgenoten. En een figuur als Socrates, een alsmaar doorzagende wijsneus die zich overal mee bemoeide, zagen veel mensen liever gaan dan komen.

In de beginperiode van zijn actieve leven als filosoof was Plato vooral gericht op het definiëren van begrippen als moed, vriendschap, rechtvaardigheid, vroomheid, al die eigenschappen en vaardigheden die nodig waren om als burger in een stadstaat te leven en leiding te geven aan mensen die weinig ervaring hadden met samenleven met ook andere mensen dan hun eigen stamleden.

Zowel Plato als Aristoteles borduren voort op de ideeën van Parmenides (515-455), een filosoof die een grote rol speelt in het werk van Heidegger. Volgens Parmenides is het menselijk denken een oriëntatie op het zijn. De natuur, de fysis, is een tegemoetkoming van het zijn aan ons. Resultaat is het menselijk bewustzijn, dat hij vergelijkt met een open plek in een verder donker bos. Heidegger beschouwde Plato als degene die het zijn tot een ding maakte, tot 'een van de dingen'. Daarmee begon de ondergang.

Volgens filosoof en schrijfster Iris Murdoch (1919-1999) zag Plato moraal (de regels voor goed leven in een stadstaat) als een resultaat van kennis van elementaire principes: als je weet hoe het werkt, ga je vanzelf goed leven. Immoraliteit beschouwde Plato als "een verwrongen verbintenis met de wereld, die ruimte biedt aan waandenkbeelden".

Anders gezegd: Kennis leidt altijd tot het goede en het schone, het kwade is altijd een gevolg van onwetendheid.

Rond het jaar 400 voor onze jaartelling werd de jeugd in Athene vooral opgevoed door de 'sofisten', een soort rondreizende leraren. Zij trokken in reactie op oude, versleten religieuze en filosofische stromingen alle kennis in twijfel. Een van de bekendste sofisten, Protagoras (480-415), verklaarde de mens tot 'maat van alles'. De mens bepaalt wat goed of slecht is, en alles wat de mens doet, is goed. Dit ging Plato veel te ver. Hij had m.n. kritiek op hun optreden; volgens hem waren sofisten vooral gericht op eigenbelang, uiterlijk vertoon en opportunisme. Plato was geen voorstander van relativisme: hij had een meer gespierde visie, en ging uit van een ethiek op basis van waarden die voor elke mens gelden, die het individu overstijgen.

In zijn 'middenperiode' werkt Plato het concept van de tijdloze, perfecte ideeën verder uit. Goddelijke, onveranderlijke ideeën dienen de enige objecten van kennis te zijn. Wie zich richt op de via zintuigen kenbare wereld om ons heen is op de verkeerde weg. In de wiskunde werd al uitgegaan van abstracte, perfecte modellen (cirkel, vierkant, driehoek, etc.) waarvan alle in de tastbare wereld bestaande driehoeken, cirkels en vierkanten onvolmaakte afspiegelingen zijn. Hij wilde dat wiskundige systeem uitbreiden en toepassen op het hele leven.

Volgens filosoof Martha Nussbaum (geb.1947) werd Plato gedreven door een verlangen naar zekerheid en beheersing, mogelijk in reactie op onzekere tijden. Hij was bang voor een situatie in de stadstaat waarin het gewone volk zich niet hoefde te houden aan de beperkingen die wel golden voor de aristocratische minderheid: deugden als de waarheid spreken, matigheid en standvastigheid.

Plato liet Socrates spreken in diverse in scène gezette gesprekken, de dialogen, die allemaal volgens een bepaald stramien verlopen: Socrates begint een gesprek met iemand die deskundig is op een bepaald gebied. Na enkele gerichte vragen blijft er van die deskundigheid niet veel meer over, en rest slechts een besef dat wat kennis leek te zijn niet meer dan onwetendheid is. Dit besef kan dan de basis vormen om gezamenlijk op zoek te gaan naar waarheid, om samen te filosoferen.

Hierbij is kennis vergaren en inzicht verkrijgen vooral een kwestie van introspectie. De waarheid zit in je, maar het naar buiten brengen ervan is een moeizaam en pijnlijk proces. Socrates vergelijkt zichzelf met een vroedvrouw. De vroedvrouw is zelf niet vruchtbaar, bezit zelf niet de kennis, maar helpt anderen om de baby/kennis ter wereld te laten komen. Door zelf niet te weten hou je ruimte open voor verwondering. De basis van filosofie is verwondering, de 'archè', die ook onzekerheid, en dus lijden, met zich meebrengt. In de Apologeia, zijn verdedigingsrede tegen de aanklacht dat hij de jeugd zou bederven, vergelijkt Socrates het volk met een sloom paard. Om dat paard in beweging te brengen is een horzel nodig. Een filosoof is zo'n horzel, en zijn grootste wapen is de ironie. De ironische filosoof stelt vragen bij de meest basale en vanzelfsprekende uitgangspunten, en is daarmee waarachtiger dan de serieuze mens. Wijsheid van Socrates is volgens hemzelf: weten dat hij niets wezenlijks weet.

In een van de 34 andere dialogen, Meno, legt Plato uit dat het voor eenvoudige stervelingen mogelijk is om de goddelijke Ideeën te kennen. Logischerwijs gesproken is zo iets onmogelijk: Als je op zoek gaat naar iets wat je nog niet kent, en na verloop van tijd denk je het gevonden te hebben, hoe weet je dan dat wat je gevonden hebt is wat je zocht? Dat kun je nergens aan aflezen, want in het begin kende je het niet! Volgens Plato hebben alle mensen in een eerder leven kennis gemaakt met de Ideeën. Tijdens de geboorte raakt de mens die kennis kwijt. Door nadenken en veel oefenen kan een mens komen tot doxai (meningen) en zelfs tot orthodoxai (juiste meningen). Werkelijke kennis (epistèmè) krijg je alleen door naar binnen te kijken en te zien wat je werkelijk bent en wat er werkelijk toe doet. Die wereld is de werkelijke wereld. Het is geen deugd of vaardigheid die je kunt leren, je kunt die wereld alleen opzoeken, en je zoekvaardigheid verbeteren; door oefening (ascese) kun je komen tot 'anamnese' (je vroegere kennis herinneren).

Er kan ook sprake zijn van weerstand om tot ware kennis te komen. In 'De staat' (politeia) wordt om dit uit te leggen een allegorie gebruikt: de beroemde grot. Over Plato's grot zijn tientallen, misschien wel honderden boeken geschreven, een teken dat het verhaal, en de betekenis ervan, voor vele interpretaties vatbaar zijn. Ook de huidige Denker des Vaderlands, René ten Bos, schreef er een boek over: "Het volk in de grot" (Amsterdam 2018). In Filosofie Magazine van april 2018 zegt hij: "Plato gebruikte de allegorie van de grot in zijn boek "De Staat" als metafoor voor de schijnwereld waarin veel mensen volgens hem leven. Hij stelt de mensen voor als gevangenen in een grot, zo geketend dat ze alleen maar kunnen kijken naar de wand recht voor zich. Op de wand worden schaduwen geprojecteerd door mensen [wat vage 'dienaren van de goden' – RM] die zich hogerop in de grot bevinden. Dat de schaduwen slechts nabootsingen zijn van echte objecten is iets waar de gevangenen niet achterkomen." Op een dag wordt een van de gevangenen vrij gelaten, of hij breekt zelf los. In sommige versies van het verhaal betreft het Socrates. Hij maakt kennis met de echte wereld, keert terug naar de grot, en wil zijn medegevangenen vertellen wat hij gezien heeft, en vooral dat hun wereld maar een schijnwereld is. Maar die gevangenen zitten helemaal niet op dat soort informatie te wachten, en volgens Plato is het maar goed dat ze vastgeketend waren, anders hadden ze Socrates doodgeslagen.

Filosofen bezitten epistèmè en zijn daardoor in staat om dichter dan andere mensen in de buurt te komen van de Ideeën. Hun inzichten, en vooral die over Rechtvaardigheid, zijn van essentieel belang voor de organisatie van een stadstaat. Plato legt e.e.a. uit in zijn 'Politeia'.

In zijn ideale staat wordt filosofisch inzicht in de Ideeën gecombineerd met politieke macht in de persoon van een of meer filosoof-koningen.

Een citaat uit “De Staat”:

“Zolang ofwel wijsgeren geen koningen zijn in hun land, ofwel zij, die nu de titel van koningen of machthebbers dragen, geen echte en volwaardige wijsgeren zijn; zolang de politieke macht niet in éénzelfde persoon samenvalt met de filosofie; en zolang aan de menigvuldige naturen die nu één van beide zonder de andere nastreven, niet met geweld de weg wordt versperd – zolang ook, mijn waarde Glauco, komt er geen eind aan de kwalen die de staten, ja, naar ik meen, de gehele mensheid teisteren.”

In Plato's ideale staat wordt de samenleving verdeeld in drieën: aan het hoofd staat de filosoof-koning, bijgestaan door een soort politie, die veiligheid waarborgt en uitwassen voorkomt, en de derde groep wordt gevormd door gezonde en tevreden burgers. Hebberigheid en criminaliteit worden voorkomen door het ontbreken van privé-eigendom. Iedereen moet goed opgeleid en getraind worden; daarom zijn ook kinderen ‘eigendom van de staat’. De staat is verantwoordelijk voor hun opvoeding, niet de ouders.

Dit model had grote aantrekkingskracht op mensen die onzekerheid en onveiligheid zat waren. Tussen Plato en onze tijd zijn met wisselend succes pogingen gedaan om Plato's ideale staat te verwezenlijken. De Romeinse keizer Marcus Aurelius (121-180) is een goed voorbeeld van zo'n filosoof-koning. Hij was een toonbeeld van rechtvaardigheid en gemoedsrust, en onder zijn bijna 20-jarig bewind ging het goed met het Rijk.

Plato's staat stond ook model voor de organisatie van diverse kloostergemeenschappen, en met name die van de Jezuïeten.

Plato's opvattingen vormen uiteraard een rechtvaardiging voor elk totalitair systeem: ook (vooral?) domme, zelfingenomen dictators hebben de neiging zich filosoof-koning te wanen, en door zich te omringen met volgelingen en tegenstand te elimineren kunnen ze die toestand lange tijd rekken

Plato's ideale staat is een afgeleide van zijn visie op de menselijke ziel, die hij vergelijkt met een span paarden [zie afbeelding]. Het zwarte, woeste, zinnelijke paard wil naar beneden, naar aards genot. Het zwakkere, witte paard wil braaf omhoog, richting goddelijke Ideeën. De dynamiek, de beweging (omhoog + omlaag), wordt veroorzaakt door Eros, de blinde levenskracht. Het is de taak van de menner, de ‘nous’, het denkvermogen, om de wagen zo in de hand te houden dat het resultaat een weg omhoog is.

Plato geloofde in reïncarnatie: de ziel bestaat al voor de geboorte en verhuist na de dood naar een ander lichaam. In de loop van vele levens stijgt de ziel naar steeds grotere hoogte, richting het eeuwig geldende, waar hij uiteindelijk in opgaat.

In zijn latere periode richtte Plato zich meer op kentheorieën, en probeerde hij zijn idealistische filosofie te koppelen aan dagelijkse realiteit. Zo vroeg hij zich af wat de functie is van het idee van simpele dingen als modder, een koe of een schoen. De sturende werking van ideeën als Moed of Rechtvaardigheid voor het samenleven in een stadstaat is evident, Maar wat is de waarde van het tijdloze, goddelijke idee ‘Modder’? En als iets nieuws wordt uitgevonden, bestond het tijdloze idee ervan dan al, en lag het ergens op een goddelijke Plank te wachten op ontdekking, of ontstond het Idee tegelijk met de uitvinding? En Plato

filosofeert over de ontkenning: kun je denken wat niet bestaat, wat niet de waarheid is? In deze periode schrijft hij 'De Staatsman' en 'De Wetten', beide beschouwingen over de praktijk van politiek. Plato bewoog zich dus in zijn leven grosso modo van idee naar praktijk.

Aristoteles werd in 384 v.Chr. geboren als zoon van de lijfarts van koning Amyntas III van Macedonië (de opa van Alexander de Grote). Hij vertrekt als 17-jarige naar Athene, en wordt daar lid van Plato's Academie. Dat blijft hij tot Plato's dood in 347. Hij ontwikkelt zich tot universeel wetenschapper en houdt zich intensief bezig met wat we nu menswetenschappen noemen, met filosofie, politiek, fysica, wiskunde, taal, kunst, krijgskunst en geneeskunde. Hij formuleerde regels voor methodologisch verantwoord onderzoek en voor elementaire logica. Hij wordt beschouwd als de grondlegger van de biologie; hij deed ruim 2000 jaar voor Mendel al onderzoek naar dominante en recessieve erfelijke factoren. Volgens filosoof Peter van Hoexum is Aristoteles' 'Physica' de oertekst van de natuurwetenschappen. En veel van wat hij 2350 jaar geleden formuleerde, is ook nu nog bruikbaar, en klinkt verrassend fris.

Voorbeeld: zijn definitie van 'tijd':

τουτο γαρ ἐστιν ὁ χρονος ἀριθμος κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον
(tijd is: een getelde mate van beweging m.b.t. het vroegere en het latere)

Aristoteles was aristocraat, net als Plato. Biograaf/filosoof Alasdair MacIntyre (geb.1929) beschrijft Aristoteles als 'hooghartig' en 'een pedante kwast', maar als leraar was hij geen voorstander van het opleggen van normen door een autoriteit, van 'drillen'; deugdzaamheid leer je volgens hem het beste zelf, in de praktijk.

Van 342 tot 340 was Aristoteles privéleraar van de toen 16-jarige Alexander de Grote. In de tijd dat Alexander zijn enorme rijk stichtte, doceerde Aristoteles in zijn school in Athene, het Lyceum, een zuilengalerij in een tuin die gewijd was aan de god Apollo, de 'lukeios' (lichtgevende).

Toen Alexander in 323 plotseling stierf, was Aristoteles zijn leven niet meer zeker. Hij vluchtte naar het landgoed van zijn moeder, ten noorden van Athene, waar hij een jaar later stierf aan een maagkwaal.

Van Plato's geschriften is bijna niets verloren gegaan, maar waarschijnlijk is maar 1/5 van wat Aristoteles ooit schreef bewaard gebleven. Maar zelfs die 20% is al enorm veel. Veel ervan betreft niet voor publicatie bedoelde losse aantekeningen, maar er zijn ook enkele grote, samenhangende werken bewaard gebleven, over ethiek (de Ethica Nicomachea), over logica, over fysica, over politiek (de Politica), en over taal (de Rhetorica en de Poetica). Veel van deze teksten zijn door Arabische geleerden uit het Grieks vertaald, in de tijd van de Kruistochten weer uit het Arabisch in het Latijn vertaald, en zo weer in het westen terecht gekomen, waar ze gedurende pakweg 1000 praktisch onbekend en/of verboden waren (waarover later meer).

Ik vat zijn denken samen in een aantal stellingen/uitgangspunten:

= Alle mensen zijn van nature leergierig, op zoek naar wijsheid (= de hoogste vorm van kennis).

= De ziel heeft een onstoffelijk kenvermogen, maar maakt deel uit van het lichaam.

= Het doel van het leven is geluk (in het Grieks: eudaimonia = 'goede demon' – het woord 'demon' is afgeleid van 'daiomai': verdelen – een demon was oorspronkelijk een schikgodin die elke persoon zijn/haar lot toebedeelde).

= Filosofie is een van de manieren om tot geluk te komen. Door het beschouwen van het zijn kan kennis worden verworven.

= Een andere manier is 'phronesis': verstandige, ook moreel verstandige, keuzes maken door het telkens weer bepalen van een zo passend mogelijk midden. Phronesis is geen ideaal, maar praktische wijsheid, verstandigheid. Aristoteles' boek 'Ethica Nicomachea' was bedoeld om de burger aan te zetten tot het ontwikkelen van deugden. Ook deugden zijn geen ideaal (behalve de 'rationele' als rechtvaardigheid en andere vaardigheden; daarbij is het zaak om een zo hoog mogelijk niveau te bereiken). Deugden als moed, matigheid, vrijgevigheid kennen 'ondeugden' in de vorm van een te veel en een te weinig.

Aristoteles heeft het zelf over

= moed in onderscheid tot roekeloosheid en lafheid – moed is een zaak van de krijger/held (en dus van de aristocraat, die bereid is zijn leven te geven voor de staat – alle andere soorten moed zijn hiervan afgeleid – ook de moedige kan bang zijn, maar de lafaard is bang voor de verkeerde dingen)

= over matigheid (tussen losbandigheid/'akolasia' en ongevoeligheid/'anorexia' – geen behoefte hebben – beide uitschieters zijn dierlijk, zonder rede, en daarmee geeft een mens op wat hem mens maakt)

= over vrijgevigheid (tussen verkwisting en gierigheid)

= over gepaste woede (tussen lichtgeraaktheid en gelatenheid)

= over vriendelijkheid (tussen vleierij en chagrijnigheid)

= over waarachtigheid/gepaste trots (tussen opschepperij/hoogmoed en geveinsde onwetendheid/nederigheid – beide uitschieters zijn in feite sprookjes, maar nederigheid is erger, want dan gebruik je je potentieel niet))

Het is boeiend om eenzelfde model te hanteren bij minder voor de hand liggende 'deugden' als angst, verwarring, en de in mijn visie moeilijkste: humor.

Ondeugd is geen kwestie van onrechtvaardigheid. Rechtvaardigheid gaat over je omgang met anderen. Volgens Aristoteles is het niet mogelijk om jezelf onrechtvaardig te behandelen.

Aristoteles ziet onrechtvaardigheid vooral als onachtzaamheid. Dat kan per ongeluk gebeuren, maar veel erger is het wanneer onrechtvaardigheid voortkomt uit een bewuste keuze of een slecht karakter. Pas dan is de onrechtvaardige een slecht mens.

= Alle dingen (=combinaties van materie en vorm) zijn met het menselijke verstand te begrijpen.

cognitie (eerst onderzoeken hoe het werkt)

esthetiek (daarna kijken of het goed voelt)

ethiek (dan beoordelen of het ook moreel passend is)

religie (en als je er helemaal niet uitkomt, bezoek je het orakel)

= Dingen die zijn, zijn herkenbaar in verschillende verschijningsvormen:

- substantie (x is een mens)
- kwantiteit (x weegt 70 kg)
- kwaliteit (x is aardig)
- relatie (x is jonger dan ik)
- plaats (x bevindt zich in Leeuwarden)
- tijd (x leeft in de 21^e eeuw)
- positie (x ligt op de grond)
- conditie (x is kerngezond)
- handeling (x leest een boek)
- ervaring (x geniet van liggend een boek lezen)

Zijn kan actueel zijn (x is student) of potentieel (misschien wordt hij minister).

Zijn kan waar zijn of niet waar (x is rijk en niet arm).

Zijn kan substantieel zijn (honing is zoet) of incidenteel (ik heb de bus gemist).

Plato hanteerde een bij uitstek verticaal model:

= onderaan staat het beeld - de menselijke activiteit die er bij hoort is 'natte vinger werk', gokken – verbeelding ('mimèsis' – ook: kunstuitingen) is namaak – Aristoteles beschouwde kunst juist als uiterst leerzame reflectie

= iets hoger staan de dingen – daar kun je als mens in geloven

= daarboven is het gebied van de mathematica, en het redeneren

= en het allerhoogste is het idee en de gedachte

Zijn model wordt (nogal afwijkend van de moderne, alledaagse betekenis van het woord)

'realistisch' genoemd: universalia ante res: dingen komen voort uit ideeën.

Tegenover dit realisme staat het 'nominalisme': universalia post res: algemene begrippen

komen voort uit / zijn een soort verzameling van bestaande dingen. Aristoteles' filosofie

heeft meer nominalistische trekken dan die van Plato. Aristoteles gaat uit van een

horizontaal model: Een idee kan in de materiële wereld 'aan het werk gaan' (en-ergeia): dan beweegt het van dunamis (vermogen, idee) naar entelecheia (het uiteindelijke doel).

Volgens Aristoteles hebben alle dingen een doel in zich, zoals een zaadje een plant of boom

in zich heeft. Een paard is gemaakt om te draven. Het doel van de mens is denken. Voor

beweging/ verandering zijn vier oorzaken aan te wijzen:

1. een materiële (een beeldhouwer gaat aan de slag met een stuk steen)
2. een formele (hij heeft een plaatje in zijn hoofd van de vorm die de steen moet krijgen)
3. een bewegende, de efficiens: de beeldhouwer zelf, die timmert, kijkt, meet en hakt
4. de causa finalis: het uiteindelijke resultaat: het beeld dat blijft bestaan, los van de beeldhouwer – dat beeld was het doel, de bedoeling, en daarmee de belangrijkste oorzaak van de vier

Ware kennis (epistèmè) is geen weetjeskennis, maar kennis van / inzicht in de oorzaak van samenhangen.

De uiteindelijke oorzaak van alle zijn en verandering is de beweger die zelf niet bewogen

wordt, iets zonder materie of potentie, die de kosmos beweegt in de richting van

volmaaktheid. De mens is onderdeel van de kosmos, en beweegt dus ook richting

volmaaktheid. Dat kan hij alleen in de stadstaat, de polis. De weg er naartoe is er een van

vallen en opstaan, van een leerproces. Het gaat om het nauwkeurig bestuderen van een actuele situatie; streven naar een ideale staat heeft volgens Aristoteles geen zin.

= Aristoteles verwierp het platoonse concept van een transcendente Ideeënwereld, die buiten onze werkelijkheid zou bestaan.

Het belangrijkste verschil van mening tussen Plato en Aristoteles wordt verbeeld in het schilderij van Rafael: De Atheense school [zie afbeelding].

Op dit schilderij uit 1510 staan zo'n beetje alle belangrijke filosofen uit de klassieke oudheid afgebeeld, op wonderbaarlijke wijze allemaal ongeveer even oud. Elke filosoof is bezig met zijn specialisme:

Socrates staat er op (legt stadia van gesprekken uit), Euclides (met passer), Herakleitos (denkt na), Diogenes (ligt op de trap). Op internet is meer informatie te vinden over andere aanwezigen.

In het midden zie je Plato. Hij wijst naar boven ("Richt je op het goddelijke!"). Aristoteles wijst naar de aarde: het gaat om het materiële bestaan.

De platoonse idealen zijn in de Middeleeuwen het domein van de religie geworden. De hiërarchie in de Rooms-Katholieke Kerk is een afspiegeling van Plato's ideale staat. Geboden, voorbeelden (heiligenlevens!) en deugden zijn absoluut, en kunnen door zondige, feilbare stervelingen slechts benaderd worden. God is absoluut goed, en de duivel absoluut slecht. Geloven is vooral een zaak van accepteren wat je niet begrijpt (de 'wonderen', die volgens de 17^e eeuwse filosoof Spinoza godsbewijzen zijn die bestaan uit afwijkingen van de door god zelf gecreëerde natuurwetten). Zelf op onderzoek uitgaan was in de Middeleeuwen niet gewenst en niet zelden levensgevaarlijk; wie op aristotelische wijze wilde uitzoeken hoe de werkelijkheid in elkaar zit, werd gezien als iemand die de schepping niet accepteert, en die de almacht van God in twijfel trekt, en zo'n houding werd niet op prijs gesteld.

In onze samenleving is de macht van de kerk voor velen lang niet meer de centrale factor die het dagelijks leven bepaalt, maar het neoplatoonse, christelijke denken is nog alom aanwezig, en misschien wel sterker dan ooit. Ik hoor tot de generatie die zich in de jaren '60 en '70 heeft losgemaakt van ('ontworsteld aan') het verstikkende christelijke milieu, maar onze wereld bestond nog steeds uit 'goodies' en 'baddies', niet alleen in cowboy-films uit Hollywood, maar ook op het politieke toneel. Het sterkst is m.i. het platoonse denken terug te vinden in de reclame: daar is slechts sprake van 100%, van perfecte, onberispelijke, goddelijke voorbeelden. Er wordt door en door schoon gewassen, er is geen betere, en ook de negatieve kanten van heerlijk, helder, worden onder het tapijt geveegd. Modellen zijn altijd okselfris, en hebben geen pukkeltjes, soepoog of kalknagel. In reclame voor vakanties schijnt altijd de zon, en is geen insect of crimineel te bekennen. Auto's starten altijd en roesten nooit. Filosoof Joep Dohmen verwijst in dit kader graag naar het Zwitserleven-gevoel: de pensionado met een sportwagen op het tropische strand (!), met aan zijn arm een veel jongere dame.

Via Thomas van Aquino (1225-1274) en Descartes (1596-1650) (de bijeenkomst van 5/2-2019) is het aristotelische schipperen tussen twee kwaden het adagium geworden van de wetenschap. Je weet dat je model of theorie niet de lading (= de werkelijkheid) dekt, maar je behelpt je ermee tot er iets beters wordt uitgevonden of ontdekt.

In de politiek wordt vaak verwezen naar een platoons ideaal, maar de praktijk ervan in gemeenteraden en de wandelgangen van de Tweede Kamer is vaak aristotelisch: pragmatisch schipperen tussen kwaden. Hetzelfde geldt volgens mij voor de dagelijkse beroepspraktijk van werkers in de gezondheidszorg, opvoeding, onderwijs, En ook een industriële norm is een gemiddelde tussen te veel en te weinig.

Een punt van discussie: Wat zijn voordelen en nadelen van de platoonse benadering (het streven naar een ideaal, een niet bestaand, perfect voorbeeld? En wat zijn voor- en nadelen van het aristotelische schipperen, het telkens weer zoeken van een midden tussen te veel en te weinig?

- P + motiveert
volgen
geloven dat het ideaal goed is = passief
helder, duidelijk
- wie bepaalt en controleert?
frustratie: je bereikt het ideaal nooit
- A + leren van fouten
actief op zoek
geluk = lukken
de realiteit corrigeert
- opportunisme
overleven – geen ideaal
niet op zoek naar ‘meer’ - materialisme

Een m.i. goede vraag:

Hoe zou een samenleving er uit zien die vooral gebaseerd is op platoonse principes, en hoe een aristotelische maatschappij?

Socrates is in ‘De staat’ positief over democratie: “In een democratie wordt niemand gedwongen om een ander te gehoorzamen”. Dat leidt tot een hoge kwaliteit van leven. Maar er zijn gevaren/uitwassen in een bepaalde cyclische samenhang:

- zwelgen in vrijheid: allergie voor instructie en goede raad
- een gecorrumpeerde leider met een meute volgelingen
- het creëren van vijanden en woede
- vrijheidsstrijd tegen een dictator

en daarna begint de cyclus weer van voren af aan...